

Replika. Társadalomtudományi folyóirat. *Hegemón maszkulinitás*. Budapest: Replika Alapítvány, 2009 (december). 69. szám. ISSN: 0865-8188. 170 oldal.

Hadas Miklós, a hazai profeminista maszkulinitáskutatás minden bizonnyal legismertebb szociológusának szerkesztésében megjelenő Replika 69. számában található tematikus blokk nem az első a folyóiratban, amely a (kritikai) férfikutatások területére kalauzol (korábban a 43-44. szám közölt releváns cikkeket „Férfikutatások” cím alatt). A mostani tematikus szám öt cikke a „hegemón maszkulinitás”-ra, vagyis a Robert ill. (2007 óta) Raewyn Connell nevéhez köthető, a férfi- és genderkutatások egyik, az 1980-as évektől napjainkig meghatározó koncepcióra fókuszál. Az első cikk a szerkesztő „A hegemón maszkulinitás szociológiai konstrukciói – Férfikutatások a tudományos normalizálódás útján” című tanulmánya, melynek első felében áttekintést nyújt a men’s studies történetéről a 20. század közepétől a férfikutatások harmadik, azaz posztstrukturalista ihletettséggű hullámának megjelenéséig. Hadas összefoglalójának felütése – visszautalván a fent nevezett 2001-es Replika-blokkra is – az az ellentmondás, mely a modern társadalomtudományok férfiközpontú szemlélete, „male-stream mesternarratívái” és aközött feszül, hogy a „férfitapasztalatot” ugyanezen modern társadalomtudományok a múlt század utolsó harmadáig nem vették górcső alá (Hadas 2009a, 7).

Hadas a férfikutatások történetét az 1950-es évek funkcionalista nemiszerep-elméletétől eredezteti, és történeti alakulását a feminizmus történetének mellérendelésében, az azzal való elméleti és politikai összekapcsolódásában ill. egymásnak feszülésében tárgyalja. Leginkább a férfikutatások „második hulláma” általános jellemzőire koncentrál, melyek a következők: a gender hatalmi viszonylatként való felfogása; a biológiai és evolucionista determinizmus elutasítása; profeminizmus; a maszkulinitások, azaz a „férfitapasztalások” varianciájának hangsúlyozása; a tudományos aktivitás és a politikai aktivizmus összekapcsolódása; valamint az, hogy „nem tesznek egyenlőségjelet a férfi és a maszkulinitás, ill. a nő és a feminitás közé (azaz föltételezik, hogy nők is rendelkezhetnek „maszkulin” miképpen férfiak is „feminin” sajátosságokkal)” (Hadas 2009a, 11). Az utolsó pont azonnal rámutat számunkra a maszkulinitás fogalmának zavarosságára: míg egészen eddig a „férfitapasztalások” megnevezésére szolgált, azaz arra, hogy hogyan konstruálódik a férfi gender (melynek konkrét tartalma tehát sokféle lehet, valamint folyamatos változásban van), ezen utolsó pont a férfiidentitáshoz asszociált konkrét tartalmak megnevezéseként bánik a

fogalommal. Ekképpen sajnálatos módon azt is sugallhatja a figyelmetlen olvasónak, hogy a bizonyos „maszkulin” ill. „feminin” sajátosságok alapvetően valóban az egyik ill. a másik nemhez tartoznak, de kisebb mértékben jelen vannak az „ellenkező” nemben is, némileg androgünné téve azt. Egy effajta felfogás valamilyen módon mégiscsak esszencializálná a társadalmi nemet, ami tehát ezen „második hullám” fősodrától idegen, ahogyan azt Hadas is kiemeli.

A szerkesztő cikkének következő fejezetében a Connell-féle hegemon maszkulinitás korai koncepcióját foglalja össze többek közt Connell Tim Carrigan-nel és John Lee-vel közös, meghatározó 1985-ös cikke, „A maszkulinitás új szociológiája felé” alapján, mely a válogatásban szereplő második szöveg is egyben. Connell-ék ebben élesen bírálják a parsonsiánus nemiszerep-elméletet, és a maszkulinitást olyan módon kívánják konceptualizálni, mely leképezi „a nemek közötti, ill. az egyes nemeken belüli hatalmi viszonylatokat” (Hadas 2009a, 12). A maszkulinitás fogalma ekképpen

a társadalmi nemi viszonylatokban folyamatosan jelenlévő helyként, másrészt a férfiak és a nők által végzett tevékenységek együtteseként, harmadrészt e tevékenységek testi tapasztalatokban, személyiségben és kultúrában érzékelhető következményeiként fogható föl (...)

(Connell 1995, 67; idézi Hadas 2009a, 12)

A férfiak csoportjai ill. a maszkulinitások közötti viszonyokat is hatalmi viszonyokként kell elemezni, a hegemonia, az alávetettség, a cinkosság, és a marginalizáció fogalmainak segítségével. A hegemon maszkulinitást így a

dzsenderviszonylatok [olyan] konfigurációjaként határozhatjuk meg, mely a patriarchátus legitimizációjának problémájával kapcsolatos aktuálisan elfogadott választ testesíti meg azáltal, hogy garantálja a férfiuralmi, ill. a nő alárendelt pozícióját (vagy legalábbis e garanciát elfogadhatóvá teszi).

(Connell 1995, 77, idézi Hadas 2009a, 14)

Hadas a hegemon maszkulinitás eredeti koncepciójának összefoglalása után annak kritikáit is áttekinti. Elsőként Demetrakis Z. Demetriou a válogatásban is szereplő tanulmányát, a „Connell 'hegemon maszkulinitás' fogalmának kritikájá”-t vázolja fel. Demetriou maga is bírálja a nemiszerep-elméletet, és kifejti a Connell-féle maszkulinitáselmélet erényeit, aminek a továbbfejlesztéséhez maga is szeretne hozzájárulni (Demetriou 2009). Demetriou kiemeli, hogy Connell a hegemon maszkulinitás „külső” azaz nőekkel szembeni funkcióját hangsúlyozta, valamint alábecsülte annak az alárendelt és marginalizált maszkulinitásokkal való kölcsönhatását (ibid).

Connell szerinte alapvetően dualista nézetével ellentétben ő – Antonio Gramsci-ra, valamint Homi Bhabha posztstrukturalista fogalmaira támaszkodva – a hegemon maszkulinitás hibrid blokk jellegére mutat rá. „Esettanulmány”-ában szemléltetni igyekszik, ahogyan a hegemon maszkulinitás a tárgyalás, kisajátítás és lefordítás folyamatai által magába kebelezi a növekvő láthatóságú melegmaszkulinitások egyes elemeit (Demetriou 80-85).

Hadas Demetriou cikkének összefoglalása után a válogatás következő, harmadik tanulmányára, Stephen M. Whitehead „Hatalom és ellenállás” című írására tér ki, amelyben Whitehead a hatalom foucault-i modelljét részesíti előnyben, és amelynek segítségével véleménye szerint jobban megragadható a maszkulin szubjektum, mely elsikkadni látszik Connell elméletében (Hadas 2009a, 15). Whitehead szerint a hegemon maszkulinitás fogalma végső soron kizárja a változás, azaz a férfiuralom megszűnésének lehetőségét (részben éppenhogy azért, mert a hegemon maszkulinitás alkalmazkodási képességét nyomatékosítja), és a „különbözőség és ellenállás” keresése ellenére már-már rögzült struktúráként kezeli a férfidominanciát (Whitehead 2009, 97); azaz a hegemonia és a patriarchátus a connell-i modellben szerinte zavaró módon összemósódnak (98).

Whitehead utóbbi kritikája véleményem szerint helytálló, mivel a hegemon maszkulinitás eredeti koncepciója egyszerre feltételezi egyfajta maszkulinitás hegemon pozícióját mint férfiidentitás, és ennek elnyomó jellegét más maszkulin pozíciókkal és a femininitásokkal szemben. Olvasatomban ugyanis a hegemon maszkulinitás Connell-féle, az 1980-as években bevezetett eredeti koncepciója négy egymásra épülő feltételezést foglal magába: 1.) A gender, azaz a társadalmi nem binárisan, a szexussal, azaz a biológiai/testi nemmel szoros összefüggésben konstruált; tehát az emberi testek női versus férfi testként való elsődleges csoportosítása egy alapvetően különböző társadalmi pozíció és személyes identitás asszociálását is jelenti egyben. Vagyis a „maszkulinitás” alapesetben a férfitestűként azonosított egyének előfeltételezett és naturalizált, a női testű egyénektől való különbözőségét nevezi meg a társadalomban. 2.) A „maszkulinitás”, azaz leegyszerűsítve, a naturalizált férfiidentitás konstruktuma időben és kultúránként változik, ill. egy adott helyen és társadalmon belül is változatosságot mutat (pl. variálódik a rasszhoz és osztályhoz képest). Tehát, amíg a férfit mint olyat és a férfiaságot mint olyat jellemzően „természetes”, magától értetődő kategóriaként kezelték eddig, a hegemon maszkulinitás koncepciója kiemeli ezen fogalmak szociális megalkotottságának, varianciájának és végsősoron instabilitásának tényét. 3.) A lokálisan, azaz egy adott időben és közösségben (avagy Hadas elképzelésében: egy adott

társadalmi mezőben, lásd Hadas 2009b) egymással párhuzamosan fellelhető, egymással versengő maszkulinitások közül az egyik domináns, mégpedig hegemon módon uralkodó helyzetben van – azaz az általa elképzelt ideális férfiidentitást képviseli az ezt elfogadó (de jóval kevésbé valószínűen megtestesítő) többség számára. Connell tehát a látható elnyomás és nyílt erőszak folyamataival szemben arra koncentrálna, ahogy a maszkulinitás bizonyos elnyomó formája nagyfokú társadalmi elfogadottságra tesz szert, például saját naturalizációja által nehezen megkérdőjelezhető ideálként tartja fenn magát. 4.) Az előző pontban megnevezett „hegemon maszkulinitás” egyben mindig magában foglalja a femininitásokhoz és a tőle különböző maszkulinitásokhoz képest fennálló felsőbbrendűségét, azaz azok alávetett (ill. cinkos vagy marginalizált) helyzetét. Más szavakkal, a férfiaságnak a többség által természetesként, helyesként, példaértékűként elfogadott képzetrendszerében egyben olyan férfiaságképet foglal magába, mely végső soron uralkodói-elnyomói pozícióba helyezi magát a nőkkel ill. azokkal a férfakkal szemben, akiket kizár magából mint tőle túlságosan különbözőket.

Összefoglalva: mindenkor létezik egy magát a nőkhöz és más férfiakhoz képest uralkodó pozícióba helyező, továbbá egyben valóban hegemon helyzetben lévő maszkulinitás. Ennek megfelelően pontosabb volna a hegemon maszkulinitást „hegemon hegemon maszkulinitás”-nak keresztelni, amennyiben nem szimplán a maszkulinitásnak éppen hegemon pozícióban lévő változatát nevezi meg, hanem egyben feltételezi, hogy az e pozícióban lévő maszkulinitás egyben elnyomó is más maszkulinitásokkal („belső” hegemonia – lásd Demetriou) és a femininitásokkal („külső hegemonia”) szemben. Akárhogy is, Connell eredeti hegemon maszkulinitás koncepciója egyértelműen férfiuralmat feltételez – azaz az eredeti elmélet alapján a férfijogú szexizmus felszámolása és a szigorú értelemben vett hegemon maszkulinitás felszámolása együtt járna. Mindezek alapján nem annyira meglepő, hogy habár Connell-ék a maszkulinitások, és kifejezetten a hegemon maszkulinitások pluralitását és változékonyságát hangsúlyozták, modellüket mégis számos kritika érte a következők kapcsán: először is, hogy túl statikus, ill. a gyökeres társadalmi változást kizárja (pl. Demetriou vagy Whitehead, ld. az előbbieken). Bírálták továbbá amiatt is, hogy feltétlenül, esszenciálisan „negatív” képet fest a maszkulinitásról mint olyanról (pl. Collier 1998, ld. Connell és Messerschmidt 125-6). Ugyan Connell-ék többnyire éppen hogy hangsúlyozni kívánják a hegemon maszkulinitás instabilitását és feltett szándékuk ellentartani a maszkulinitások bármiféle esszencializálásának, ám a koncepció korai megfogalmazásai kiváltképpen olvashatók a releváns kritikák mentén. Ugyanis az eredeti modell nagy hangsúlyt helyez a hegemon s egyszersmind szexista-elnyomó maszkulinitás történelmen átívelő rugalmasságára (mellyel a változó körülmények között is

meg tudja őrizni hegemon pozícióját). Ezzel a rugalmassággal vagy ha úgy tetszik, vírusszerű immunitással szemben a kritikai modell nem igazán vázol fel olyan folyamatokat, melyek e hegemonia (s egyszersmind a szexista elnyomás) megtörését valaha is lehetővé tennék. Ezzel szemben, a válogatásba utolsó szöveggént bevont, az elméletet ért kritikákra válaszoló, és a hegemon maszkulinitás modelljét modernizálni kívánó, James W. Messerschmidt-tel együtt írt cikkében („Hegemon maszkulinitás – A fogalom újragondolása”) Connell már úgy fogalmaz, hogy lehetséges olyan hegemon maszkulinitás, mely egyenlőségelvű, azaz nem foglalja magában a superioritást, a más csoportok, identitások feletti uralmat (Connell és Messerschmidt, 138). Ez azzal volna egyenlő, hogy a hegemon maszkulinitás szétszalazása során tett négy pontból az utolsót visszavonjuk. Ez esetben azonban felvetődik a régi kérdés, hogy vajon lehetséges-e egy „equal but different” (lásd pl. Hughes 2002) genderrezsím? Azaz, lehetséges-e maszkulinitás-femininitás binaritás inherens hatalmi különbségek és elnyomás nélkül?

Hadas összefoglalja a Connell és Messerschmidt által a „Hegemon maszkulinitás – A fogalom újragondolása”-ban továbbfejlesztendőként azonosított témaköröket, melyek a következők: „a dzsenderhierchiák bonyolult és komplex viszonyrendszereinek tudatosabb figyelembevétele” (például a különféle nem hegemon maszkulinitásokra vonatkozóan); a „maszkulinitások földrajzi meghatározottsága”, értve ezalatt a lokális, regionális és globális szinteken fellelhető változatokat; a „test társadalmiasodásának” behatóbb vizsgálata, amennyiben „a testek egyaránt tekinthetők a társadalmi gyakorlat tárgyának és ágenseinek”; valamint a „maszkulinitások dinamikája”, értve ezalatt pl. a maszkulinitások belső ellentmondásosságaira fordítandó nagyobb figyelmet (Hadas 2009a, 17). Hadas általában véve hiányérzetét fejezi ki a szerzőpáros szerinte homályos ajánlásaival kapcsolatban.

A bevezető utolsó részében Hadas saját kritikáját fejezi ki Connell újrafogalmazott hegemon maszkulinitás koncepciójával szemben. Szerinte az uralom tekintetében nem célszerű figyelmen kívül hagyni a nem hegemoniához kapcsolódó folyamatokat, azaz „a fizikai erőszakon ill. annak monopolizálásán alapuló, kényszer strukturálta uralmi viszonyokat” (18). Hadas kifogásolja továbbá, hogy szerinte a Connell-féle elmélet nem alkalmazható a nem uralmi jellegű viszonyok és gyakorlatok, például a csoportok közötti kooperáció értelmezésére. Hadas harmadik kritikai pontja szerint Connell következetesen egyes számban használja a hegemoniát, mivel „minden viszonylatban *egyetlen* hegemon forma létezik, még ha e forma folytonosan át is alakul” (18, eredeti kiemelés). Ezzel szemben, állítja Hadas, nem lehet lebecsülni az egyes alternatívák közötti versengést, mely akár

tartós egyensúlyi állapotot is eredményezhet, amelyben egyetlen maszkulinitás sem tekinthető úgy, mint amely hegemon pozícióban van.

Véleményem szerint egyébként Hadas ezen ellenvetése sem használható minden, a connell-i modell által átfogott helyzetben. Ugyanis a modell alapján érvelhetünk úgy, miszerint mindig fellelhető ill. leszűkíthető egy olyan (Hadas kifejezésével élve:) „erőtér”, melyben egy maszkulinitás-elgondolás mindenképpen hegemon helyzetben van a többihez képest. Másképpen, például azon egyének vagy csoportok, amelyeknek határozott elképzelése van egy megfelelő maszkulinitásról, azoknak ez a normája általában egynemű, azaz a férfiasság egyfajta modelljét tartják megfelelőnek. Hadas továbbá azt támadja, amit Connell modellje naiv tükrözéseméleti megalapozottságának lát: szerinte Connell „nem számol a reprezentáció és interpretáció folyamatainak diszkurzív komplexitásával (vö. Hall 1997). Különösen, hogy azt sem teszi egyértelművé, pontosan ki képviseli a hegemonia jelentéstartalmait (...)” (19). Hadas utóbbi, Whitehead-del egyetértésben tett kifogása nehezen érthető, mivel nem nevezi meg azt, melyik hegemon maszkulinitással kapcsolatban szeretné, hogy Connell megnevezze az azt képviselő valós vagy fiktív egyéneket. Amennyiben Hadas mondjuk a jelenlegi globális viszonylatokban fellelhető hegemon maszkulinitás mintáira kérdez rá, akkor bizonyára érvényes a hegemon maszkulinitással sokszor automatikusan azonosított fehér, heteroszexuális, (...) férfi. Ezen azonosítást talán nem lehetne a legmesszemenőbb részletekig végrehajtani, ám Whitehead kérdését – hogy vajon „John Wayne vagy Leonardo DiCaprio; Mike Tyson vagy Pelé” testesíti-e meg a hegemon maszkulinitást (Whitehead 97) – véleményem szerint egyértelműen meg lehet válaszolni a connell-i modell alapján, amennyiben a kérdést a jelenkor USA-jára (mint egy regionális szintre) avagy a globális szintre vonatkoztatjuk: ezen esetekben a válasz egyértelmű nem. Például: Leonardo DiCaprio, habár egy időben hatalmas hírnévnek és népszerűségnek örvendett, maszkulinitását (ill. ezzel összefüggésben szexuális orientációját) folytonosan megkérdőjelezték. Vagyis idol volt, de semmiképp sem a férfiidentitás, a férfias férfiasság mint olyan globális vagy akár csak széles körben elfogadott idolja. Mike Tyson kapcsán pedig könnyen lehetne úgy érvelni, hogy ő globális vagy akár csak az USA szintjét tekintve inkább volt a többség által egyfajta, a rasszizmusba ágyazottan a feketékkel asszociált excesszív, „primitív” maszkulinitást megtestesítő férfi, mintsem a hegemon maszkulinitás modellje. Miközben, s ezt véleményem szerint hangsúlyozni kell a hegemon maszkulinitás modelljének értelmében, bőven lehetséges, hogy más szinteken, bizonyos erőterekben, szubkulturákban, vagy akár csak kisebb közösségekben Mike Tyson (vagy DiCaprio, vagy Pelé, stb.) minden bizonnyal valóban képviselte vagy képviseli a hegemon maszkulinitást. E két példán keresztül azon

álláspontomat szerettem volna szemléltetni, miszerint a hegemón maszkulinitás modellje nem bicsaklik meg azon, hogy nem képes (konkrétan megnevezett „erőterek” esetében!) az éppen aktuális hegemón maszkulinitás megtestesítőiről számot adni – amihez adott esetben persze empirikus vizsgálatokra lehetne támaszkodnia.

Kritikái mellett ugyanakkor Hadas összességében méltatja a hegemón maszkulinitás széleskörben alkalmazható elméletét mint amely profeminista módon, a hatalmi viszonyokat megragadva értelmezi a társadalmi nemeket, a maszkulinitás kontextualizált, pluralizált, dinamikus modelljét megalkotva. Hasonlóképpen, a *Replika* e második, 2009-es maszkulinitásblokkja mindenképpen méltatható abban a tekintetben, hogy hasznos történeti áttekintést nyújt a férfiasságkutatásokról. Ezeknek a kutatásoknak máig kulcsfontosságú egyik elméletét, a Connell-féle hegemón maszkulinitást bővebben járja körül oly módon, hogy az az e tudományterületen jártas és járatlan olvasó számára egyaránt útmutató legyen – a kérdésfeltevésben mindenképpen. S habár a men's studies második hullámára helyezett nagyobb hangsúly Hadas által világossá tétetik a bevezetőben, és a blokk semmiképpen sem nevezhető „vaknak” a kritikai férfiasságtudomány határterületeivel kapcsolatban, azoknak, akik a posztstrukturalizmus paradigmájában mozognak szívesebben, ill. akik a társadalmi nem és hatalmi viszonyok vizsgálatának meleg és lesbikus, ill. queer elméleti vonalát preferálják, valószínűleg további szövegekre éheznek majd, örvendetes módon, e Replika-blokk elolvasása után.

Kis Kata
Central European University

Idézett Művek

- Carrigan, Tim, Bob Connell, és John Lee. 2009[1985]. „A maszkulinitás új szociológiája felé.” *Replika* 69: 23-68.
- Connell, Robert W. 1995. *Masculinities*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Connell, Robert W., és James W. Messerschmidt. 2009[2005]. „Hegemón maszkulinitás – A fogalom újragondolása.” *Replika* 69: 115-143.
- Demetriou, Demetrakis Z. 2009[2001]. „Connell 'hegemón maszkulinitás' fogalmának kritikája.” *Replika* 69: 69-87.
- Hadas, Miklós. 2009a. „A hegemón maszkulinitás szociológiai konstrukciói – Férfikutatások a tudományos normalizálódás útján.” *Replika* 69: 7-21.

- Hadas, Miklós. 2009b. [*A maszkulitás társadalmi konstrukciói és reprezentációi*](#) [*Akadémiai doktori értekezés.*](#) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. 2012. Március 14.
- Hughes, Christina. 2002. *Key Concepts in Feminist Theory and Research*. London, Thousand Oaks, és New Delhi: SAGE Publications.
- Whitehead, Stephen M. 2009[2002]. „Hatalom és ellenállás.” *Replika* 69: 89-113.